

TEKE YÖRESİ EFSANELERİNİN YARATILMA ESTETİĞİ***Mehmet Surur ÇELEPİ******Öz**

Efsaneler, şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan, inandırıcılık vasfı olan tabiatüstü olma özellikleri barındıran anlatılardır. Efsanelerin başlıca niteliği inanış ve gerçekliktir. Efsaneler, halkın hayal dünyasıyla yaratma gücünün en güzel örnekleridir. Görsel ve ses benzerliklerden faydalanılarak oluşturulan bu efsanelerin yaratılmasında halk estetiği ön plana çıkar.

Estetik, sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin bilimi anlamına gelir. Bir obje, özel bir duygu, güzellik duygusu uyandırdığı ya da uyandırmaya yetili olduğu için güzeldir. Güzellik bir objenin belli bir etki uyandırma yetisine verilen addır. Estetik, bu etkinin özünü saptamak, çözümlenmek, nitelendirmek ve sınırlamak ister. Bir eserin estetikliği, insanda uyandırdığı estetik yaşantılara dayanır. Estetik yargılar kişinin kendisiyle ilgilidir.

Efsaneler diğer edebî türlerle karşılaştırıldıklarında ahenk, ritim, ölçü, kafiye söz sanatları gibi unsurları barındırmazlar. Kısa ve yoğun anlatımlardır. Bunlar, metin olarak efsanelerin estetik olma gayesinin olmadığını gösterir. Efsanenin gayesi etki faktörünü, gerginliği artırarak sağlamaktır. Efsaneler, bu etkiyi sağlayabilmek için yaratılma süreçlerinde kendi iç dinamiklerinde estetik kaygı barındırırlar. Bu etki ve gerginliği etkin, güçlü ve kalıcı kılmak için halk estetiğinden faydalanılır.

Estetik dil yaratıları olarak kabul edilen efsaneler, dinleyicileri mest eden ve kendine hayran bırakan bir sanat barındırırlar. Halk, efsanelerin yapısı içinde bulunan olay ve olgular örgüsünü, estetik kaygılarla birlikte yaratır. Bu yaratma sürecinde hayal gücü ve estetik beraber rol alır. Örneğin görsel benzerliklerden hareketle doğadaki bir taşı, bir geline; kaplumbağanın yaratılışını sahtekâr bir tüccara bağlayarak var olan gerçekliği, estetik kaygılarla ve hayal gücüyle tekrar yaratır. Bu bağlamda efsaneler bir gerçekliğin, hayal ürünü bir olay ve hikâyeye bağlanarak ve estetik bir şekilde ortaya konduğu edebî türlerdir. Halk böylelikle şahısların, mekânların, hayvanların, olayların oluşumu ve yaratılması hakkında senaryolar hazırlar. Bu senaryolar hazırlanırken görsel ve ses benzerliklerinin yanında belirgin özelliklerden faydalanılır.

Teke Yöresi Fethiye, Ortaca (Muğla), Acıpayam, Serinhisar, Çameli, Honaz (Denizli), Dinar, Başmakçı (Afyon), Yalvaç, Şarkıkaraağaç (Isparta), Cevizli, Akseki, Manavgat, Korkuteli ve Alanya'yı (Antalya) içine alan bir yarımada olarak kabul edilir. Bu bildiride Teke yöresinde anlatılan efsanelerin yaratılma süreçlerindeki estetik inceleneyecektir. Amacımız halkın efsane eksenli estetik anlayışını oluşturan kodları tespit edebilmektir. Efsanelerin incelenmesi, yöre halkının hayal gücünün ve estetik anlayışının beslendiği kültürel bellek, etkileşimler, coğrafi yer değiştirmeler hakkında bilgiler sunacaktır.

Anahtar Sözcükler: Teke Yöresi, Kültürel Bellek, Efsane, Estetik.

* Bu makale, 4-6 Mart 2015 tarihinde gerçekleştirilen *Teke Yöresi Sempozyumunda* sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr.; Pamukkale üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, msururcelepi@gmail.com.

THE AESTHETIC CREATION OF TEKE REGION LEGENDS

Abstract

Legends are narratives described about persons, places and events, having plausibility and have supernatural properties. The main character of the legend is belief and reality. Legends, are the best examples of the power of creation in the public imagination. People aesthetics, highlighted the creation of the legend created by visual and sound similarities.

Aesthetics, is the beauty of science in art and live with the general laws of artistic creation. One object, is nice because of evoke a sense of beauty or authorized to wake. The beauty is the name given to the ability of an object to evoke a certain effect. Aesthetics, wants to determine the essence of this effect, analyze, qualify and to limit. Aesthetics of a work based on the aesthetics life that evoked. Aesthetic judgments are related to the person himself.

Compared with other literary genre legends haven't got elements such as harmony, rhythm, measure, rhyme, figures of speech. They are short and intense expression. They show that legends are not aesthetic. The purpose of legends is to provide the impact factor with increase the tension. Legends, host aesthetics in their own internal dynamic in the creation process in order to achieve the effect. Individuals, use the people aesthetic to make, this tension strong and lasting.

Legends are creations aesthetic language, they enchanted the audience and they host an art while admiring. People; create the events and phenomena founds at the structure of the legend by the aesthetic mesh. This imagination is involved with the creative process and aesthetic. For example, people, communicating with the movement of the visual similarity, a stone in nature to a bride; the reality of the creation of the turtles are connecting a dishonest trader, create again with the aesthetic concerns and imagination. In this context, legends, a reality connected to a fictitious events and stories are the literary genres set forth in an aesthetic way. People prepare scenarios for the formation and creation of persons, places, animals and events. In addition to visual and sound similarities the salient features are used for preparing of these scenarios.

Teke Region is considered as a peninsula covering Ortaca (Muğla), Acıpayam, Serinhisar, Çameli, Honaz (Denizli), Dinar, Başmakçı (Afyon), Yalvaç, Şarkıkarağaç (Isparta), Cevizli, Akseki, Manavgat, Korkuteli and Alanya (Antalya). This communication will examination aesthetics in the process of creating the legend described in the Teke region. Our purpose is to be able to identify the codes that constitute the understanding aesthetics of the folk legend axis. Examination of the legend, fed the imagination of local people and aesthetic cultural memory, interactions will provide information about the geographical displacement.

Keywords: Teke region, Cultural Memory, Legends, Aesthetics.

Giriş:

Efsaneler, halkın inanma ihtiyacıyla olgunlaşan önemli kültürel anlatılardır. Halkın mitlerle başlattığı yaratma gelenek ve güçlerinin evrilerek devam ettirilmesiyle oluşurlar. İnsanlar, çevrelerinde gördükleri ve bir türlü izah edemedikleri olayların, hayvanların, yeryüzü şekillerinin, nesnelere ve daha birçok unsurun oluşumunu ve ilk form olarak ortaya çıkışını, yine kendilerinin akıl yürütmeleriyle sordukları birçok neden, nasıl sorularının cevaplarında

bulmuşlardır. Yakın geçmişe kadar, ortak birçok özelliklerinden dolayı mitler ve efsaneler birbirleriyle karıştırılmış, mit veya efsane başlığı altında eş metinler verilmiş ve incelenmiştir.

Yeni çalışmalar ve fikirler neticesinde efsaneler ve mitler birbirinden ayrılarak kendi evrenlerinde açıklanmışlardır. Mitolojiler, tanrıların, dünyanın ve bağlı birçok unsurunun, birbirinden farklı güçlere sahip ruhların ilk oluşumunu; efsaneler ise bu unsurların tamamlayıcısı kabul edilebilecek öğeleri konu edinirler. Bu bağlamda mitler ilahi; efsaneler dünyevidir (Bascom, 2006: 116). Halk nezdinde evrenin, insanların, hayvanların, bitkilerin bir takım özelliklerinin yaratılırken oluşmayıp daha sonra yaşanan herhangi bir olaydan sonra gerçekleştiğine inanılır. Yaşandığına inanılan olay efsanedir. Dünyadaki her şeyin var oluş sebebinin arayan, nasıl olduğunu sorgulayan insanın sorularına verilen cevaplar efsanenin ve mitolojinin içinde karşılığını bulur (Önal, 2005: 34). Mitin kaynağı akıl, efsanenin kaynağı hafıza olarak kabul görse de her iki tür de halkın hayal gücüyle ve kültürel belleğiyle yaratma kabiliyetinin ne kadar üstün olduğunu göstermeleri bakımından önemlidirler (Bascom, 2006:129).

Türkçe Sözlükte Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence (Türkçe Sözlük, 2005: 603) şeklinde tanımlanan efsane kavramı, dilimize Farsçadan geçmiştir. Batı dillerinde *legend* kelimesiyle karşılanan kavram, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve bu gerçekten haberdar olmayı isteten nesilden nesile sözlü aktarımı yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır (Luthi, 2006: 220).

Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş kabul edilir (Boratav, 98–99). Efsaneler, bilim öncesi bilim özelliği gösterirler ve açıklayıcıdır (Örnek, 1995: 190–191). Bilim adamları, bu açıklamaların gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hâdise veya yer hakkında olduğunu aktarırlar (Sakaoğlu, 2009: 19). Bilinmeyen esrarengiz bir âlemi anlattıklarından olağanüstü unsurlar içerirler ve mitlerin modernleşmiş şekilleri olarak karşımıza çıkarlar (Seyidoğlu, 1985: 1–2).

Efsanelerin de birer ögesi oldukları halk anlatmalarının evrenleri, işlevleri, sanat yapıtı sayılıp sayılmadıkları konusunda geçmişten bugüne birçok tartışma yaşanmıştır. Bir sanat yapıtının en temel karakteristiği haz ve zevk vermesidir. Yaratıcıları belli olmayan bu eserler bir sanat yapıtı olarak kabul edebilir mi? Halk kültürüne ait tahkiyeli metinler sözgelimi bir şiir, bir resim, bir müzik eseri gibi sanat yapıtı olarak mı görülmeli? Hazzı ve zevki sağlayan değerler, bu metinlerde ne şekilde yer alır? Bu soruların cevabı aynı zamanda bu metinlerin poetikalarının anlaşılmasını sağlar.

1. Efsane ve Estetik:

Estetik, hassasiyet anlamına gelen Yunanca *aisthesis* kelimesinden gelir. “His ilmi” anlamına da gelir (Yetkin, 1938: 2). *Türkçe Sözlük*’te estetiğin birden fazla tanımına yer verilir. Estetik “ 1.Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, 2. Güzellik duygusuna uygun olan.” şeklinde açıklamalar yapılır (Türkçe Sözlük, 2005: 654).

Estetiğin bir bilgi dalının adı olması, Alexander G. Baumgarten’in *Aesthetica* (1750-1758) adlı eserinin yayımlanmasından sonradır. Genellikle “güzelliğin bilimi” diye tarif edilmekle beraber bu tarifin sınırlarını aşmış bir disiplin olan estetik sanat eserinin yaratılması, bir varlık alanı olarak sanat eseri, sanat eseriyle ilişkileri açısından tabiat, sanat eserinin değerlendirilmesi (eleştiri) ve zevk gibi konuları içine alan bir bilgi dalı ve sanat tarihi, sosyoloji, antropoloji, hatta biyoloji gibi ilimlerle ilişkisi bulunan bir felsefi ve psikolojik teoriler toplamıdır (Ayvazoğlu, 2000: 146-148).

Theodor Lipps estetiği şöyle temellendirir: “Estetik, güzelin bilimidir; bu, çirkinin bilimini de içerir. Bir obje, bende özel bir duygu, güzellik duygusu diyebileceğimiz bir duygu uyandırdığı ya da uyandırmaya yetili olduğu için güzeldir. Güzellik bir objenin bende belli bir etki uyandırma yetisine verilen addır. Bu etki, psikolojik bir olgudur. Estetik, bu etkinin özünü saptamak, çözümlmek, nitelendirmek ve sınırlamak ister. Buna göre estetik de bir psikoloji disiplindir.”(akt. Tunalı, 2001: 19) Estetik unsurun bizde uyandıracığı yaşantıya estetik yaşantı denilir. Bu estetik yaşantı insanla ilintili olmak zorundadır. Bir eserin estetikliği kendi nesnel niteliklerine dayanmaz, insanda uyandırdığı estetik yaşantılara dayanır (Moran, 1991: 234-235). Estetik yargılar kişinin kendisiyle ilgilidir. Bu açıklamalar Âşık Veysel’in *Güzelliğin on par etmez / Bu bendeki aşk olmasa* dizelerini hatırlatır.

Bazı düşünürler mantık ve estetik arasındaki ilişkiyi çözümlmeye çalışır. Mantığın ve estetiğin birbirini tamamlayan iki alan olduğu düşünülür. Mantığın, yukarı (düşünsel) bilginin yetkinliğini, doğruluğu araştırmasına paralel olarak, estetik de aşağı (duyusal) bilginin doğruluğunu, yani güzelliği araştırır. Bu duyusallık çok geniş bir alanı kapsadığından estetik bu alanın tümünü değil güzellik fenomenini inceler (Tunalı, 2001: 15).

Estetik, bir değer olarak kabul edilir. Değerlerin sınıflandırılmaları noktasında özellikle bazı felsefeciler, değerleri öznel ve nesnel bakış açılarına göre farklı sınıflamalara tâbi tutarlar. Buna göre estetik değerler “Olumlu: Güznel” ve “Olumsuz: Çirkin” olarak kabul edilir. (Özensel, 2003: 218). Fakat estetiği sadece güzeli inceleyen bir alan olarak belirlemek evrenini daraltır.

Bu yüzden yüce, trajik, komik, zarif, ilginç, çocuksu ve hatta çirkin gibi değerler de estetiğin evreni içindedirler (Tunalı, 2001: 15).

Estetik fenomeninin bütünlüğünde dört temel yapı elamanı bulunur:

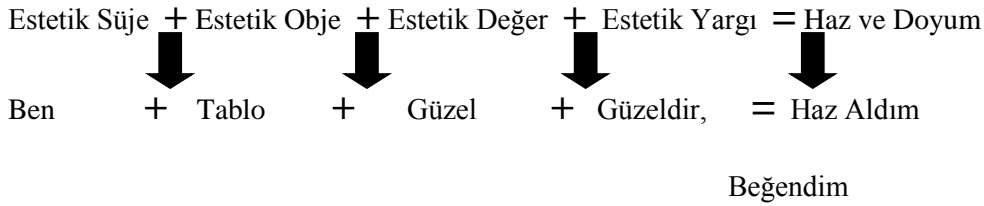
a. Estetik süje: Yapının temel taşıdır. Estetik olarak kabul edilecek varlığı algılayan, ondan hoşlanan ya da haz duyan kişi veya topluluk.

b. Estetik obje: Bir estetik süjenin kendisiyle estetik bir ilgi içine girdiği bir varlık anlamına gelir. İster bir şiir, ister müzikal bir kompozisyon, ister bir heykel ya da yapı olsun belli nitelikleri ve özellikleri olan objedir.

c. Estetik değer: Estetik süjenin, estetik objeye yüklediği değer.(Güzel, yüce, trajik, komik vb.)

d. Estetik yargı: Süjenin, estetik obje hakkında vardığı estetik yargı yani sonuç (Tunalı, 2001: 21-247).

Bu dört ögenin sonunda haz alma ve doyum gerçekleşir. Bu dört temel yapıyı bir örnekle açıklayacak olursak;

Yukarıdaki şablonun efsanelere uyarlanmış hâli, gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra ileriki bölümlerde oluşturulacaktır.

Edebiyat, malzemesi dil olan bir sanat dalıdır. Tıpkı diğer sanat dallarında olduğu gibi edebî ürünler de güzelin peşindedir. Yazılı edebî ürünlerin yaratıcıları okuyucularına; sözlü edebî ürünlerin anlatıcıları ise icra ortamındaki dinleyiciye haz kazandırmayı amaçlarlar. Bu yüzden iki geleneğe bağlı ürünler türlerine göre estetikliği yakalayabilmek dahası güzel olarak nitelendirebilmek için ahenk, ritim, ölçü, kafiye, söz sanatları, imge, metinlerarasılık, özgünlük gibi unsurlara sahip olmalıdırlar.

Bütün bunlar edebiyatın verdiği haz ve zevki, muhtemel zevkler arasında seçilmiş herhangi bir zevkten ayırır. Çünkü edebî zevk yüksek bir faaliyetin çıkar gözetmeyen temaşanın zevkidir. Edebiyatın yararlılığı, ciddiliği, öğreticiliği de zevk verir (Wellek, 1993: 17). Haz ve zevkin yaşanması, türün estetikliğine bağlıdır. Edebî tür sadece bir isim olarak düşünülmemelidir, çünkü bir eserin içinde yer aldığı estetik gelenek, onun karakterini

şekillendirir (Wellek, 1993: 201).

Edebî yapıtlardaki estetik değerler kastedildiğinde akla ilk olarak şiir, destan, tiyatro, roman gibi bizi kurgu dünyasına, hayal dünyasına götüren eserlerdeki estetik kaygılar gelir (Wellek, 1993: 12). Şiirlerdeki mısra sonları, kıtalar hâlinde gruplandırmalar veya mensur eserlerdeki paragraflar; ancak yazılış şekline anlaşılabilen göz kafiyeleri veya cinaslar ve buna benzer birçok unsur bir eserlerdeki estetik kaygılarla oluşur ve eserleri sanat yapıtı yapar (Wellek, 1993:119). Sanat yapıtları aynı zamanda bir düzendirler. Her düzen, içine birbirinden farklı parçaları alır ve aynı zamanda düzen bu parçaların çokluğuna, ama çoklukta birliğine dayanır. Bundan ötürü her sanat yapıtında çokluğa dayalı bir birlik söz konusudur. Bu düzen, doğrudan gerçekliğin kopyası olan olayların değil de, hayal gücünün gerçeklikten devşirdiği elemanları işlemesi, onlara yeni bir biçim vermesiyle kendine özgü bir içerik niteliği verdiği bir düzendir. Bu düzeni düzen kılan ilke de olayların örgüsündeki iç tutarlılık ve iç mantıktır. Buna göre sanat yapıtı, gelişigüzel, rastlantılara dayalı olaylara değil, özel olarak seçilmiş ve mantıksal bir biçime sokulmuş olaylara dayanır (Tunalı, 2001: 80). Bu bağlamda tahkiyeli metinler yapıtlardaki birbirinden farklı ama birbirine bağlı parçaların varlığıyla, gerçekleri hayal gücüne dayalı anlatımlarıyla, mantık ve tutarlılıklarıyla birer sanat yapıtıdır. Yaratılma süreçlerindeki estetik başta olmak üzere bu özelliklerin bir araya gelmesi yüzyılların birikimiyle sağlanır.

Halk bilgisi ürünlerinin tümünde toplumsallık özelliği vardır. Toplumsallık, bu ürünlerin işlev, içerik ve estetik bakımdan bir toplumla birleşmesi demektir. Bir halk bilgisi ürününün işlev bakımından toplumun ihtiyacını karşılaması, içerik bakımından toplumun diğer değerleriyle uyumunu ve estetik bakımdan toplumun sanat ve estetik anlayışını yansıtması toplumsal olmasının şartlarından biridir (Ekici, 2004: 17). Bu bağlamda halk anlatılarının tümünün yaratılma süreçlerinde, işlevlerin belirginleşmesinde estetik anlayış önemli bir değerdir. Örneğin masallarda haksızlığa uğramış karakterlere yardım edilerek sağlanan sosyal adalet, estetik bir anlatımla hissettirilir.

Efsane özelinde halk anlatılarının bu bağlamlara göre estetik değerleri ne şekilde taşıdığı tartışılmalıdır. Bu dört temel ögenin tahkiyeli metinlerde, daha özeld efsanelerde nasıl konumlandığı tespit edilmelidir. Efsane ve diğer halk anlatıları bazı işlevlere sahiptirler. Didaktiklik, birikimin aktarımı, geçmişin belli idealler çerçevesinde taşınması, gelenek ve görenekleri canlı tutma bu işlevlerin bazılarıdır. Bu fonksiyonların icrası amacıyla yaratılan metinler etkiyi, inandırıcılığı, kalıcılığı artırmak için hayal gücünün imkânlarıyla estetik kaygı çerçevesinde şekillendirilirler. Bu metinler hafızanın imkânlarını, hayâl ve düşünce eleğinden geçirerek, kendine veya başkalarına ait yaşantıların, merak ile temellendirilip, kelimeler

aracılığıyla, estetik bir sıraya konulmasıdır (Tural, 2000: 13).

Halk anlatmaları sadece metin merkezli incelendiklerinde sanat ve estetik kavramının içeriğini farklı şekillerde karşılarlar. Destanlarda, halk hikâyelerinde, masalarda sanatsal yapılar, estetik unsurlar mitlere ve efsanelere göre daha yoğundur. Örneğin destanlar bir kahramanlığı anlatırlar. Kahramanlığın anlatımında nazımdan, süslü söyleyişlerden, ahenkten, müzik aletlerinden faydalanılır. Bu unsurlar bir sanat eseri olan destanları aynı zamanda kalıcı kılar. Halk hikâyeleri de aynı çerçeveye sahiptir. Masalarda da sanat unsurları sıklıkla yer alır. Masalın belirli bölümlerindeki formeller, tekerlemeler, şiirsel söyleyişler söze ahenk katıp estetikliği sağlar. Bunun yanında destan, halk hikâyesi ve masalların özel icracıları vardır. Ozanlar destanları, âşıklar ve saz şairleri hikâyeleri, ağzından bal damlayan olarak nitelendirilen masal anaları ve masal babaları ise masalları anlatırlar. Türlerin kendilerine ait icracılarının olması bunların estetikle iç içe oluşturulduklarının göstergesidir. Bu estetik ürünleri en güzel estetik kaygısı olan icracılar aktarabilir.

Efsaneler diğer anlatılarla karşılaştırıldıklarında metin olarak bu özellikleri karşılamazlar. Kısa ve yoğun anlatımlardır. Efsanelerde tarihî ve didaktik bir anlatım vardır (Luthi, 2006: 221). Masallar da kısa ve yoğun anlatımı olan türlerdir. Fakat masal metinlerindeki şiirsel söyleyiş, ahenk, uyum efsanelerde yer almaz. Efsane metinlerinde nazım, ahenk, söz sanatları yer almaz. Özel icracıları da yoktur. Bütün bunlar metin olarak efsanelerin estetik olma gayesinin olmadığını gösterir. Efsanenin gayesi etki faktörünü, gerginliği artırarak sağlamaktır. Örneğin nimete saygısızlık edenlerin sonunun taşa dönme olacağı şeklindeki öğretiyi taşa dönmeyi tehdit unsuru olarak ve gerginliği artırarak vermek etkiyi kuvvetlendirir. “Korkuların dili” olarak da adlandırılan efsaneler, sosyal ve dinsel tabuların yıkılmasının doğuracağı sonuçlardan dolayı duyulan korku ve endişeleri anlatır. İnsanların korkularını ve endişelerini dile getirmeye ve onların baskılarından kendilerini kurtarmaya çabaladıkları yerlerde efsaneler sözlü olarak yaratılır. Efsane anlatma bir tedavi süreci ile karşılaştırılabilir ve doğaüstü tecrübeler kendi kendini tedavi etmenin bir çeşidini oluşturabilir (Rohrich, 2006: 158). Bütün bu işlev amaçların yanında efsaneler, yaratılma süreçlerinde kendi iç dinamiklerinde estetik kaygı barındırırlar. Bu etki ve gerginliği etkin, güçlü ve kalıcı kılmak için halk estetiğinden faydalanılır.

Kültürün sırlar hazinesinin şifreleri olan mitler ve onların devamı sayılan efsaneler anlatıldıklarında yaratılma süreçlerindeki estetik belirginleşir. Anlatıcının, dinleyicinin ve ortak paylaşılan sembol kümesinin oluşturduğu üçlü yapı, estetik deneyimin esas olduğu metni oluşturur. Bu metinler, kültürümüzü ve insanlığımızı tanımlarlar. Bu metinlerde dil, akıl ve kültür temel estetik terimlerdir (Townsend, 2002: 290-291).

Efsanelerdeki olaylar, insan zihninin estetik kaygıyla yarattığı en güzel örneklerdir. Var olan gerçekler etrafında, yeni oluşum ve dönüşüm senaryoları hazırlanır. Bu senaryolar grup veya tür içerisinde farklı olanla ilgilidir. Bütün kuşların tüyü varken tüyü olmayan yarasaya duyulan şaşkınlık efsane için gerekli senaryoyu yaratır (Türktaş, 2012: 317-318). Modern insan dâhi, bilimsel gerçekliklerle izah edilebilen birçok unsurun oluşumuna inanmayı bir yana bırakarak, efsanedeki “oluşumunu haklı sebebe bağlama, oluşumunu hoşça gidecek hayali bir olayla uydurma” düşüncesinin cazibesine kapılarak efsanede aktarılanı inanır. Bu cazibeyi sağlayan yegâne unsur estetikdir. Belirli şahıslar, mekânlar, olaylar, hayvanlar hakkında görsel ve ses benzerliklerden faydalanılarak oluşturulan bu efsanelerin yaratılmasında halk estetiği ön plana çıkar. Bu yaratılar estetik obje olarak kabul edilebilirler. Estetik dil yaratıları olarak kabul edilen efsaneler, dinleyicileri mest eden ve kendine hayran bırakan bir sanat barındırırlar. Halk, efsanelerin yapısı içinde bulunan olay ve olgular örgüsünü estetik kaygılarla birlikte yaratır. Bu yaratma sürecinde hayal gücü ve estetik beraber rol alır. Bu bağlamda efsaneler bir gerçekliğin, hayal ürünü bir olay ve hikâyeye bağlanarak ve estetik bir şekilde ortaya konduğu edebî türlerdir. Örneğin kuşun çıkardığı ses, şekilli kayalar, coşkun pınarlar, ilginç mekânlar hep taşıdıkları özellikleri sebebiyle efsane konusu olmuşlardır. İnsanın taş kesilemeyeceğini hepimiz biliriz. Ama yaratılan akıl dolu ve estetik anlatılara inanmak isteriz (Sakaoğlu, 2009: 37).

Bir halkın efsane yaratıyor olabilmesi, bu yaratmanın halkın zihninin estetik bir etkinliği olduğunu gösterir. Estetik süjenin sanat yapıtı karşısında duyduğu en temel duygunun estetik haz ve doyum olduğu belirtildi. Efsane metinlerinde estetik süje halktır. Bu metinlerde dinleyicilerin yani estetik süjenin temel duygusu nedir? Dinleyiciler nasıl bir haz alırlar? Halk, bazı öğretilerin aktarımının devamlılığını sağlamak ve etkiyi artırmak için kurgulanan metinleri dinledikten sonra nasıl tepki verir? Alınan haz, halkın yaratma gücüne göre duyulan hayranlık ve efsanenin sağladığı yaptırım diğer bir ifadeyle etkidir. Sağlanan doyum ise inanmadır. İnanç faktörünü besleyen efsaneler doyuma ulaşmayı sağlarlar. Halkın hayal gücünün ve yaratma kabiliyetinin bir araya gelmesiyle oluşturulan estetik metinler, halkın sanat duygularını besler ve bir şiirle, bir dansla, bir tiyatroyla aynı hazları verir.

Bu estetik yaratmalar, henüz bilimin ve teknolojinin akılları zorlayan gelişiminin yaşanmadığı dönemlere aittir. Bilim ve teknoloji şaşkınlıkla karşılanan birçok şeyin cevabını verir. Bu bağlamda bilim ve teknoloji yaratma kabiliyetimizi sınırlar. Sineğin neden vızıldadığına dair merak, ilk insanların senaryo yaratması için çıkış noktasıdır. Fakat modern insanın, sineğin neden vızıldadığına dair ne bir merakı ne de senaryosu vardır. Cevabı bilim verecektir.

Efsanelerdeki olayların estetik kaygıyla kurgulandığı ifade edildi. Burada amaç inandırıcılığı ve etkiyi artırmaktır. Efsanelerin bu estetiğe sahip olmalarını sağlayan etmenler hikâye ettikleri unsurlara ait bazı özelliklerdir. Efsanelerdeki olaylar canlıların, yeryüzü ve gökyüzü şekillerinin, mekânların, nesnelere sahip oldukları özelliklerin görsel, ses veya genel benzerliklere dayalı olarak tekrar kurgulanmasıyla oluşur. Diğer bir ifadeyle estetik objelerin yaratılmalarında görsel, ses veya belirgin özelliklerin benzerlikleri ana unsurları oluşturur.

Estetik dil yaratıları olan efsanelerin görsel, ses ve belirgin özelliklerinin kullanılarak oluşturulduğu örneklerine, Teke yöresine ait metinlerden örnekler verilecektir. Teke Yöresi Fethiye, Ortaca (Muğla), Acıpayam, Serinhisar, Çameli, Honaz (Denizli), Dinar, Başmakçı (Afyon), Yalvaç, Şarkıkaraağaç (Isparta), Cevizli, Akseki, Manavgat, Korkuteli ve Alanya'yı (Antalya) içine alan bir yarımada olarak kabul edilir. Bu yarımada Yörük Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir coğrafyadır. Yörük ve Türkmenlerin kültürel bellekleri estetik dil yaratılarına yansır. Bu bölgenin efsaneleri, efsanelerinin yaratılma estetikleri incelendiğinde bu grupların dinamikleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu çalışmada Burdur, Isparta, Denizli, Muğla ve Antalya efsanelerinin derlenmesiyle hazırlanan kitaplardaki ve lisansüstü tezlerdeki metinler esas alınmıştır.

2. Görsele Bağlı Yaratmalarda Estetik:

Efsaneler hakkında yapılan tasnif çalışmalarında oluşum ve dönüşüm efsaneleri önemli bir yer tutar. Oluşum ve dönüşüm efsanelerinde insanların, hayvanların, bitkilerin, yeryüzü ve gökyüzü nesnelere ilk oluşumları veya bir formdan başka bir forma dönüşümleri anlatılır. Bu anlatımların çoğunda unsurun dış görünüşü, halkın bir senaryo yaratması için çıkış noktasıdır. Bir unsurun dış görünüşüyle ilgili en belirgin özelliğinin oluşumu, halkın hayal gücünün ve estetiğinin bir araya gelmesiyle gerçek olmayan bir olaya bağlanır. Bu durumu bir örnekle somutlaştıracak olursak; yarasanın en belirgin özelliği tüysüz olması ve geceleri ortaya çıkmasıdır. Halk, yarasanın bu görsel özelliklerinin oluşumunu hayal gücü ve estetikle birleştirerek Hz. Süleyman'ın kuş tüyünden bir yatak yaptırmak istediği olaya bağlar. Tüylerinin güzelliğiyle göz kamaştıran yarasa, yatağın yapımı için bütün tüylerini döker, tüysüz kalır ve geceleri avlanmak zorunda kalır (Önal, 2005: 137). Yarasanın görünüşünden hareketle tüysüzlüğü hakkındaki bu anlatı, halkın geniş hayal gücünün ve yaratma kabiliyetinin bir araya gelmesiyle oluşan estetik algıyı gösterir. Bu efsaneden sonra dinleyicilerin bu estetik obje hakkındaki estetik yargıları ve aldıkları haz hayranlıktır.

Bu efsanelerin doğuşunda çevrenin önemli rolü vardır. Efsane her ortamda aynı şekilde yaratılmaz. Efsanelerin, üzerine kurgulandıkları maddi unsurlar insan unsuruyla ve insan unsurunun hayata bakışı ve kültürel belleğiyle birleşince güzellik kazanır (Sakaoğlu, 2009: 37).

Görsele dayalı yaratmalarda somut maddi bir unsur mutlaka bulunmalıdır. Bu somut maddi unsurdan hareketle oluşturulan anlatı estetik objedir. Türk kültüründe ve Teke yöresi özelinde taşlar, dağlar, tepelikler, hayvanlar, ayak ve at izleri, gök cisimleri ve bitkilerin bir unsuru hakkında görsel benzerliklerden hareketle estetik kaygıyla yaratılmış birçok efsane vardır.

2.1. Taş Kesilmeler:

Anadolu'da halkın benliğinde yaşayan en önemli efsaneler taş kesilmelerle ilgilidir. Anadolu'nun birçok yöresinde anlatılan bu değişim efsanelerinde daha önce insan, hayvan veya insan mahsulü olan bazı unsurların şekil değiştirerek taşa dönüştüğü aktarılır. Bu efsaneleri derleyerek *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu efsanelerin Tip Kataloğu* adında bir eser hazırlayan Saim Sakaoğlu taş kesilmeleri aşk, zor durumdan kurtulma, saygısızlıklar, kötü huylar, Hızır ve insanlar, değişik taş kesilmeler, eksik anlatılanlar gibi farklı başlıklar altında sınıflandırır (Sakaoğlu, 1980: 110-140). Taş kesilme motifi, Anadolu'da olduğu kadar Türk dünyasında, özellikle Müslüman Türk boylarında da çok yaygındır (Ergun, 1997: 176).

Taş kesilmelerin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler; beddua neticesinde taş kesilmeler, işlenen günah neticesinde Tanrının gazabına uğrayarak taş kesilmeler, dua ve dilekler neticesinde taş kesilmeler, kahramanlaşmış ve efsaneleşmiş kişilerin kendilerinin veya atlarının ayak izlerinin taş kesilmesi şeklinde özetlenebilir (Tanyu, 1987: 184-185).

Taş kesilmelerle ilgili efsaneler estetik değerlerin en fazla işlendiği anlatılardır. Tamamen coğrafi birer unsur olmalarına rağmen dış görünüşleriyle ilginç olan, merak uyandıran insanlara, hayvanlara veya bazı nesnelere benzetilen bu taşlara görsel benzerliklerden hareketle bazı olağanüstülükler atfedilir. Bu görsel benzerliklerden hareketle genellikle bunların daha önce insan, hayvan gibi canlılar olduklarına ve olağanüstü olaylar neticesinde taşlaştıklarına inanılır.

Estetik olan ve dinleyicileri etkisi altına alıp hayran bırakan bu anlatılarda sanat ve didaktik unsurlar bir arada verilir. Bu efsanelerin bazıları nimete yapılan saygısızlıklar neticesinde taşlaşmış insanlarla ilgilidir. Bir taşı, görselden hareketle insana benzeten halk, nimete saygısızlık yapılmaması gerektiğini bu taş üzerinden estetik bir hikâye ile aktarır. Teke yöresinde bununla ilgili birçok efsane örneği vardır. Antalya'da bir çoban ve karısı, ekmek yaparlarken çocukları altını kirletmiş. Kadın, çocuğun altını yaptığı ekmekle temizleyince koyunlar, kadın ve çoban taşa dönüşmüş (Tekin, 2003: 32). Diğer bir örnek Isparta'nın Sav kasabasında bulunan bir kaya hakkında anlatılır. Bu kaya insanlara bir kadını, çocuğunu ve

ekmek yapmada kullanılan eşyaları çağrıştırır. Efsaneye göre ekmek yapan bir kadın çocuğunun altını yaptığı ekmekle temizleyince kendisi, çocuğu ekmek yaptığı tekne, seni ve oklavasıyla taş kesilir (Göde, 2010: 71). Yine Isparta'daki Ertokuş medresesinde bulunan bir taş hakkında anlatılan efsanede ekmek yaparken çocuğunun altını yufka ile temizleyen bir kadının saygısızlığından dolayı taş kesildiği rivayet edilir (Göde, 2010: 69).

Denizli'nin Boğaziçi kasabasında bir kadın eli hamurlu, unluyken çocuklarını tuvalete götürmüş. Allah önce kadını sonra da çocukları taşa çevirmiş (Osan, 2006: 59). Acıpayam'ın Hisar köyündeki Eren tepesinde güneş batarken sırtında çocuğu olan hafifçe eğilmiş bir kadın silueti görülür. Anlatıldığına göre kadının biri gün batımında çocuğunun altını yufkayla temizleyince Allah ikisini taşa dönüştürmüş (Türktaş, 2012: 208).

Bucak ilçesinde birbirine yakın beyaz taşlar var. Taşların görünüşü ekmek pişiren bir kadını andırır. Ekmek pişiren gelin, altını kirleten çocuğu ekmekle temizleyince oradaki her şey gelinle beraber taş olmuş (Acar, 2013: 153). Aynı ilçede gelin alayındaki çocuğun altı ekmekle temizlenince temizleyen kadın ve beraberindeki düğün alayı ibretlik bir görüntü olarak kapkara taş olmuşlar (Acar, 2013: 152). Bütün bu efsaneler, ekmeğe saygısızlık yapılmaması gerektiğini dinleyicilere estetik bir anlatıyla hissettirir. Bu öğütlerin daha etkili ve inandırıcı olmaları için efsane dünyasından faydalanan halk, ispat olarak da maddi unsuru gösterir.

Anadolu'da örnekleri olan bir diğer taş kesilme motifi bir çobanın Allah'a verdiği sözü tutmaması neticesinde koyunlarıyla beraber taşlaşmasıyla ilgilidir. Bu efsaneler çobana benzeyen büyük bir taş ve koyunlara benzeyen birden fazla küçük taşı ilgi çekici bulan halkın bunların dönüşümle bu hâle geldiklerini anlatıp verilen sözlerin tutulması gerektiğini telkin eder. Buna örnek olarak Isparta'da anlatılan bir efsanede koyunlarını güden çobanın, kendisi ve koyunları için su bulamayınca su bulduğu takdirde sürüsünün baş koçunu kurban etme adağında bulunduğu aktarılır. Duası yerine getirilen çoban, sırtından çıkardığı bir biti öldürerek "Al sana kurban" deyince koyunlarıyla birlikte taş kesilir (Göde, 2010: 82).

Taş kesilmelerle ilgili bir diğer öğreti ihtiyacı olanlara yardım edilmesi gerektiği ile ilgilidir. Yardımseverlik ve paylaşma öğretisi estetik bir kurgu ile hissettirilir. Maddi unsur yine taşa benzeyen insanlardır. Isparta'nın Kösre mezarlığında bulunan bir taş hakkında anlatılan efsanede cimri bir kadının ekmek yaparken yanına gelen dilenciye hiçbir şey vermeyip geri çevirdiği, dilencinin bedduası sonucu, ekmek yaptığı yerde taş kesildiği anlatılır (Göde, 2010: 77). Benzer bir efsanede Muğla'da anlatılır. Ula'da kıtlık yaşanırken bir baba ve oğlu refah içerisinde yaşıyor ve kimseye yardım etmiyorlarmış. Halk bunların kilerinde yiyecek olduğunu öğrenince yiyeceklerini alıp kaçmaya başlamışlar. Bu duruma düştükleri için Allah'a küfür edince Allah onları Ula'daki delikli taşa dönüştürmüş (Önal, 2005: 164).

Taş kesilmenin nedenlerinden biri de zor durumda kalan insanların ve hayvanların duaları neticelerinde taşa dönüşmeleridir. Bu efsanelerde yine insana veya hayvana benzeyen taşlar hakkında bu kurgu metinler yaratılır. Denizli’de anlatılan efsanede çoban dağdayken kurtlar sürünün etrafını sarar. Çoban “Allah’ım ben de olmasaydım, koyunlar da olmasaydı.” şeklinde dilekte bulununca koyunlarıyla beraber taş kesilir (Osan, 2006: 60). Bazı taş kesilmeler birbirlerine kavuşamayan âşıkların dualarıyla taşa dönüşmeleriyle ilgilidir. Sarayköy’e bağlı Karataş köyünde Kız Oğlan Kayası denen büyükçe bir kayanın üzerinde insana benzeyen iki tane taş, dibinde de köpeğe benzeyen başka bir taş bulunmaktadır. Bu taşlar hakkında anlatılan efsanede aileleri yüzünden kavuşamayan iki gencin “Allah’ım birbirimize kavuşamayacaksa bizi taş et şeklindeki dualarından sonra taşa dönüştükleri rivayet edilir (Türktaş, 2012: 2010).

Hakkında efsane anlatılan taşların bazıları hayvanlarla ilgilidir. Isparta Yatırkavak mevkiinde bulunan ve deve ile yavrusuna benzetilen bir taş hakkında anlatılan efsanede, devenin yavrusuyla birlikte uçurumun kenarına geldiği ve kurtulma ümidi kalmayınca ettiği dua neticesinde yavrusuyla beraber taş kesildiği aktarılır (Göde, 2010: 74).

Taşa dönüşüm efsanelerinde daha önce insan veya hayvan iken, çeşitli nedenlerle taş kesilen diğer bir ifadeyle taşa dönüşen insanların ve hayvanların bu değişimleri anlatılır. Kazandırılmak istenen öğretiler, insan veya hayvanlara benzeyen bu taşlar hakkında insanların hayal güçlerinin ve yaratma kabiliyetlerinin beraber rol almasıyla oluşturulan estetik anlatımlarla hissettirilir.

Taşa dönüşümlerle ilgili diğer örnekler, din ulularının bastıkları yerlerde ayak izlerinin taşlaştığı ile ilgilidir. Hz. Muhammet, Hz. Ali veya o bölgenin ileri gelen din ulusunun ayak izlerinin veya atlarının nal izlerinin taşlarda kaldığı yaygındır. Özellikle Hz. Muhammet ve Hz. Ali’nin gitmedikleri coğrafyalarda dâhi ayak izlerinin olduğunu belirten birçok efsane vardır. Şekil olarak ayağa benzeyen bu izler genelde yalçın kayalıklardadır. Bu şekilleri ayak izine benzeten halk, bu kayalıklara sıradan insanların ayak basamayacağına farkında olduğundan, bu izleri bir din ulusuna bağlayarak inandırıcılığı ve kutsiyeti artırır.

Denizli’de kayaların birinin üzerinde eski çarıkların izine benzeyen bir şekil vardır. Yöre halkı bu izlerin Hz. Muhammet’e ait olduğuna inanır. Bazı yerlerde de at izlerine benzer dört tane şekil vardır. Bu şekillerin Hz. Muhammet’in Honaz’ı daha rahat görebilmek için yüksekçe bir kayaya çıkmasıyla oluştuğuna inanılır (Türktaş, 2012: 282).

Burdur’a bağlı Kapaklı köyünde bit kayanın üzerinde atın ayak izine benzer bir iz bulunmaktadır. Bu izin Hz. Ali’nin atı Düldül’e ait olduğuna inanılır (Acar, 2013: 214). Benzer

izler hakkında Isparta'da (Göde, 2010: 207) ve Denizli'de de (Osan, 2006: 71) efsaneler anlatılır.

Anadolu topraklarının vatan olarak benimsenmesinde anlatılan birçok tarihî efsane gibi bu izler Anadolu topraklarının İslamiyet'i sahiplenmesi fikrine hizmet ettiği unutulmamalıdır (Göde, 2010: 206). Var olan şekillerin, Anadolu coğrafyasına gelmemiş Hz. Muhammet ve Hz. Ali ile ilişkilendirilmesi, estetik bir kaygıyla bu izleri kutsallaştırmasına ve dinleyicileri etkilemesine hizmet eder.

2.2. Tepelik, Dağ, Kaya ve Kıyıların Oluşumu:

İnsanlar belirli kayaların, tepeliklerin, dağların oluşumlarını yine dış görünüşlerini esas alarak bir olağanüstü olaya bağlarlar. Bu efsanelerin bazıları, keramet özelliği barındırdıkları için inandırıcılıkları fazladır. Keramet örneği sayılsalar da bu efsanelerin oluşumu yine görsel benzerlikler esas alınarak kurgulanır. Örneğin Denizli'de ünlü Selçuklu hükümdarı Server Gazi'nin türbesinin yukarı kesiminde ortasından bir kılıçla düzgün bir şekilde yarılmış hissi veren büyükçe bir kaya vardır. Server Gazi, burada düşmanla savaşırken kılıcını kayaya vurmuş ve kaya ortasından ikiye ayrılmış (Türktaş, 2012: 255).

Antalya'nın inanç dinamiklerinden biri Abdal Musa'dır. Horasan'dan gelen Abdal Musa, Antalya'nın Elmalı ilçesi Tekke Köyü'nde dergâhını kurarak alperenler yetiştirmiş bir mutasavvıftır (Güzel, 233). Antalya'daki bazı dağların, taşların, kıyıların oluşumu Abdal Musa'nın kerametlerine bağlanır. Ama bu kerametlerin oluşmasında yine görsel benzerliklerden hareketle kurulan ilişki ön plandadır. Örneğin Kumluca sahilleri hakkında efsaneler anlatılır. Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'la beraber kırk müridini, Bursa'da savaşan Orhan Gazi'nin askerlerine pirinç getirmeleri için Mısır'a gönderir. Bir gemiye binmek isterler ama gemici yer olmadığı için bu erenleri almak istemez. Onlar da eteklerine kum doldurup geminin peşinden denize serpe serpe ilerler. Her kum tanesinden kara parçası oluşur. Böylece bugünkü Kumluca sahilleri meydana gelir (Tekin, 2003: 36).

Dua sonucu taş kesilmelerin benzerleri dua sonucu dağa dönüşmektir. Isparta'da birbirini seven iki genç ailelerinin rızasını almadan evlenirler. Oğlanın ailesi bunu kabullenmez. Kötülük yapmaya başlarlar. Bunlara dayanamayan kız evden kaçır ve bir kayanın üzerinde Allah'a yalvarır. Allah tarafından duası kabul olan kız, yüce bir dağ olur (Göde, 2010: 75).

Teke yöresinde buğdaylarla ilgili anlatılan efsanelerde yardım etmek istemeyen çiftçilerin buğdaylarının tepeye, taşa dönüştükleri anlatılır. Burdur'un Ağlasun ilçesinin Kibrit Köyü'ne varmadan önce yol kenarında karşılıklı iki taş yükselti bulunmaktadır. Adamın biri hasadın ardından samanı sağ tarafa, buğdayı (çeç) sol tarafa yığıyormuş. Hızır kılık değiştirerek

adamdan buğday istemiş. Adam vermeyince hem samanı hem de buğdayı taş kesilmiş (Acar, 2013: 156). Bu efsanelerin benzerleri Isparta'da (Göde, 2010: 79) ve Denizli'de de anlatılır (Osan, 2006: 58).

2.3. Hayvanların Yaratılması:

Türk kültüründe hayvanlarla ilgili birçok efsane vardır. Bu efsanelerin çoğunda bu hayvanların en belirgin özelliklerinin nasıl oluştuğu anlatılır. Bu efsaneler, mitik düşünceye sahip insanların yaratma güçlerini sergileyerek oluşturdukları estetik anlatımlardır. Hayvanların biyolojik özellikleriyle ilgili sıra dışı, olağanüstü olaylar anlatılarak bu özelliklere nasıl sahip oldukları açıklanmaya çalışılır.

Hayvanların yaratılmalarını, dönüşümlerini veya bazı özelliklere sahip olmalarını anlatan bu efsanelerin bazıları, bu değişimin nedenlerini dinî unsurlara, tarihî olaylara bağlar. Örneğin kekliğin gagasının neden kırmızı olduğu ile ilgili akıl yürütmeler yapan insanlar, kırmızılıktan hareketle olayı Hz. Hasan ve Hüseyin'e bağlarlar. Isparta'da anlatılan efsanede Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin düşmanlarından kaçarak bir kavak ağacının dalları arasında saklandıkları aktarılır. Düşmanlar ağacın etrafında çocukları ararken oradaki kekliğin ötüşünden çocukların kavakta olduğunu anlarlar ve çocukları çıkarıp öldürürler. Keklik bulunduğu yerden kavak ağacının altına gelerek, akan kanların içinde dolaşır ve gagasını kana bular. Kekliğin gagası ve ayakları bu sebepten kırmızıdır (Göde, 2010: 93). Hz. Hüseyin'in başının kesilerek şehit edilmesi zamanla bu duruma sebep olan kekliğe bağlanır. Bu durum Aleviler arasında kekliğin fesathığıyla tanınan bir kuş olarak bilinmesine sebebiyet verir (Göde, 2010: 94).

Kekliğin gagasının, boynunun kırmızılığı genellikle kanla ilişkilendirilir. Denizli'de buna benzer efsaneler anlatılır. Suç işleyen iki kardeş, bunu sır olarak saklamak için anlaşsalar da biri diğer kardeşini ihbar etmiş. Bunun sonucunda kardeşe ceza verilerek başı kesilmiş. Cellat kanlı bıçağı diğer kardeşinin boynuna sürmüş ve orada kırmızı bir kan lekesi kalmış. Daha sonra pişman olan çocuk kuşa çevrilmesi için Allah'a dua etmiş ve kekliğe dönüşmüş. O zamandan beri günümüzde kınalı keklik olarak bildiğimiz kekliğin boynu kırmızı halkalıymış (Türktaş, 2012: 217).

Hz. Hasan ve Hüseyin'in uğradığı haksızlıklar Türk-İslam düşüncesinde derin yaralar açmış ve bu olaylar Türklerin edebî geleneklerine yansımıştır. Bu acı olayın bir benzeri Hz. İbrahim'in ateşe atılmasıdır. Halk, bu olaylara duyduğu öfkeyi, karşı duruşunu, yarattığı halk anlatılarında değişik şekillerde dile getirir. Bazı hayvanların dış görünüşlerini kazanmalarını, estetik bir kurguyla (yaşanılan olaylar estetik olmasa da) bu olaylara bağlar. Olaylara karşı duruş sergilendiği için bu hayvanlar da genelde sevilmeyen hayvanlardır. Gri ya da siyah renge

yakın duvarlarda, taşlarda yaşayan sorulan sorulara evet dermişçesine kafasını yukarıdan aşağıya doğru sürekli hareket ettiren ve pek sevilmeyen kertenkele hakkında Denizli’de efsaneler anlatılır. Anlatılanlara göre Hz. İbrahim, Nemrut tarafından ateşe atılacağı zaman hayvanların birçoğu, Nemrut’un İbrahim’i ateşe atmasına karşı çıkar. Ama bu kertenkele kafasıyla işaret ederek ateşe atılmasını onaylamış. O zamandan beri onaylama anlamında kafasını aşağı yukarı sallar (Türktaş, 2012: 320).

Maymunların daha önce insan olduklarını anlatan insanlar, maymuna dönüşmeyi yine doğru bulmadıkları bir olaya bağlarlar. Yine Denizli’de anlatılan efsanede bazı insanların peygamberin devesinin yavrusunu çalıp kestikleri aktarılır. Bunun üzerine peygamber beddua eder ve yavruyu kesenler maymuna dönüşür. Şimdiki maymunlar, o maymunlardan türeyip gelmişler. Bunun içindir ki maymunların elleri, ayakları ve birçok uzvu insana benzer (Türktaş, 2012: 218).

Dinî kıssaların, rivayetlerin etkisiyle şekillenen, bu olaylara bağlanan bir diğer efsane yarasalar hakkındadır. Yarasaların tüysüz olmaları hakkında Türk dünyasında ve Teke yöresi özelinde çeşitli efsaneler anlatılır. Bu efsanelerin çoğunda yarasanın daha önce tüylü bir kuş olduğu ve Hz. Süleyman’la ilintili olaylardan sonra tüysüz kaldığı anlatılır. Burdur’da anlatılan efsanede Hz. Süleyman’a inanmayan bir adam, her kuşun tüyünün olduğu bir yatak yapmasını ister. Bütün kuşlar tüylerini verirler. Fakat yarasa vermez. Hz. Süleyman yarasaya ceza verir. Yarasanın hiç tüyü kalmaz (Acar, 2013: 160). Muğla’da anlatıldığına göre, çok eski zamanlarda bir padişahın hanımı kuş tüyünden yatak istemiş. Hanımını çok seven padişah, hanımına kuş tüyü yatak yaptırılması için emir vermiş bütün kuşlar gelip tüylerini dökeceklermiş. Herkes tüylerini döktükten sonra şimdi de herkes tüyünü alsın diye emir vermiş. Herkes tüyünü almaya geliyor ama yarasa gelmiyor, ona tüy kalmıyor. Padişah da sen gündüz uçma gece uç deyince tüysüz kalır (Önal, 2005: 137). Isparta’da (Göde, 2010: 92) ve Denizli’de de (Osan, 2006: 66), (Türktaş, 2012: 317) benzer motifli efsaneler anlatılır.

Görsel benzerlikten hareketle hakkında efsaneler kurgulanan bir diğer hayvan kumrulardır. Kumruların en belirgin özellikleri çıkardıkları sesler ve boyunlarındaki siyah halkalardır. Bu halkaların nasıl oluştuğu ile ilgili halk muhayyilesiyle çeşitli anlatılar oluşur. Genelde bu kuşların daha önce kardeş oldukları ve üvey annelerinden korktuklarından ettikleri duayla kuşa dönüştükleri anlatılır. Üvey anne, çocuklar yağ şişesini kırdıkları için onların kızgın şişe dövmeye başlamış. Şişe çocukların boynuna vurmuş ve vurduğu yerler simsiyah dağlanmış. Bu acıya dayanamayan çocuklar, “Allah’ım bizi kuş eyle diye dua etmişler. Allah da onların dualarını kabul etmiş ve her ikisini de kumru neylemiş. Şimdiki kumruların boyunlarındaki siyah halkalar, o zamandan kalma dağlama lekeleridir (Türktaş, 2012: 215). Benzer efsaneler

Antalya’da da anlatılır (Tekin, 2003: 50).

Dış görünüş olarak hakkında efsane üretmeye en yatkın hayvan kaplumbağalardır. Türk dünyasında kaplumbağanın bu şekle nasıl girdiğiyle ilgili birçok efsane anlatılır. Bu efsanelerin tümünde kaplumbağanın kabahatleri nedeniyle cezalandırıldığı anlatılır. Halkın hayal gücü, o kabuğu yani kendi evini sürekli olarak sırtında taşımaya işkence olarak algılar. Efsanelerde zorlukların, olumsuzlukların, istenmeyen özelliklerin bir ceza sebebiyle verildiği görüşü yaygındır. İlerleyen bölümlerde aktarılacağı üzere sürünmek zor olduğundan yılanın sürünmesi veya doğurma yetisini kaybetmek istenmeyen bir özellik olduğundan katırın doğuramaması onlara verilen birer cezadır. Hayvanlardaki üstün kabiliyetlerin, güzelliklerin ise ödül olduğu görüşü yaygındır. Buna en iyi örnek kedinin sırtının yere gelmemesinin peygamberin duasıyla kazanılan bir yetenek olduğuna duyulan inançtır.

Kaplumbağa ile ilgili efsanelerde en iyi örneklerden biri Muğla’da anlatılır. Kaplumbağa bir zamanlar buğday satan bir tüccarmış. Hile yaparak büyük ölçekte alıp küçük ölçekte satmaya başlamış. Allah onu cezalandırarak büyük ölçeği sırtına, küçük ölçeği karnının altına koyarak kaplumbağaya çevirir (Önal, 2005: 146). Efsanede işine hile katan bir tüccar cezalandırılmaktadır. Başka bir efsanede nimete saygısızlık yapan bir kadın kaplumbağaya dönüştürülür. Bir kadın ekmek pişirirken çocuğu altına yapmış, kadın bez bulamamış ve pişirdiği ekmeklerin biriyle çocuğun altını silmiş. Bu arada ikisinin de üzerine ekmek sacı düşmüş. Düşünce kaplumbağaya dönüşürler (Önal, 2005: 146). Nankörlük yaptığı için kaplumbağaya dönüştürülen bir kız başka bir örnektir. Burdur’da anlatıldığına göre kaplumbağa, hayvana dönüşmeden önce bir kızmış. Evlenme çağında babası kızının çeyizini eksiksiz hazırlamış. Kızına bir eksiğin var mı diye sorunca kız nankörlük yaparak “Evimin makasına bir kılıf almadın.” demiş. Babası kızının bu lafına çok kızıp “Al evini sırtına ömrünce sürün.” demiş (Acar, 2013: 164).

Karakalpak Türkleri arasında da benzer bir efsane anlatılır. Terazide hile yapan tüccara Hıdır İlyas Baba “Ömür boyu ayaklarınla ve kollarınla tırmalaya tırmalaya yerde sürün. Senin yürümen böyle olsun.” şeklinde beddua etmiş ve tüccarı iki kefenin arasına koyup fırlatıvermiş. Tüccar kaplumbağaya dönüşmüş (Sakaoğlu, 2003b: 62-63).

2.4. Gök Cisimlerinin Oluşumu:

Gök cisimlerinin oluşumu hakkında, görsel benzerlikten hareketle bazı olağanüstülükler anlatılır. Güneş, ay, yıldızlar hakkında çeşitli efsaneler anlatılır. Örneğin güneş ve ayın sürekli birbirlerini kovalıyormuş gibi algılanan görüntüsü hakkında Muğla’da anlatılan efsanede, iki kardeşin anneleri iş yaparken sürekli kavga ettikleri aktarılır. Anneleri, “İnşallah biriniz mağribe

biriniz maşrıka düşersiniz, birbirinizi hiç görmezsiniz.” demiş. Annelerinin bedduası tutmuş. Kız çocuğu güneş, erkek çocuğu da ay olmuş. Onun için güneş sabah ay da akşam doğarmış (Önal, 2005: 114).

Samanyolunun hem görünüşü hem de adlandırılmasından hareketle oluşumu hakkında efsaneler anlatılır. Adamın biri, başkasının samanlarını çalmış evine götürüyormuş. Yolda arabası devrilmiş ve samanlar yola dökülmüş. Yol boyu samanlardan bir iz oluşmuş. Hırsızlığın ortaya çıkacağını anlayınca Allah’a affetmesi için dua etmeye başlamış. Allah adamın gerçek pişmanlığından dolayı duasını kabul eder ve samanlar gökyüzüne çıkar (Acar, 2013: 171). Benzer efsaneler Denizli’de de anlatılır (Türktaş, 2012: 214).

Yıldız kümelerinin nasıl oluştuğu konusunda da çeşitli efsaneler anlatılır. Yedi kardeşler olarak da adlandırılan Büyükayı ve Küçükayı yıldız kümesindeki yıldızlardan en öndeki büyük ve parlak, arkadaki ise küçük ve silik görünür. Bu kümeyi oluşturan yedi yıldız eskiden insanmış ve hepsi kardeşmişler. Bir yolculukta en küçükleri uyuyakalmış ve yola geç çıkmış. Bu yüzden yedi kardeşlerin en küçüğü en arkada kalmış ve yaşı diğerlerinden küçük olduğu için kendisi de küçüçük görünürmüş (Türktaş, 2012: 213).

3. Belirgin Özelliklere Bağlı Yaratmalarda Estetik:

Efsanelerde konu edinilen unsurların en belirgin özelliklerinin nasıl oluştuğu ile ilgili akıl yürütmeler yapılır. Özellikle hayvanların ve bitkilerin en belirgin özelliklerine sahip olmaları olağanüstü olaylarla ilişkilendirilir.

3.1. Hayvanların Belirgin Özellikleri:

Hayvanların bazı özellikleri her zaman insanların ilgisini çekmiş ve bu özelliklere sahip olmaları bazı olaylarla ilişkilendirilmiştir. Bu özellikler hayvanlara bir ceza veya bir ödül olarak verilir. Cezaların hayvanların kabahati sonucu verildiğine inanılır. Örneğin yılanın ilk olarak cennetin bekçisi olduğuna inanılır. Yılan uyurken şeytan cennete girmiş. Allah da bunun üzerine ömür boyu sürün diyerek yılanı cezalandırmış (Önal, 2005: 149). Başka bir örnekte katırın kısır olması bir kabahatine bağlanır. Denizli’de, Hz. İbrahim’in atıldığı ateşe sadece katırın odun getirmeyi kabul ettiğine inanılır. Bu yüzden Hz. İbrahim katıra “Bu odunu çektiğin için çoluğun çocuğun olmasın” diye beddua etmiş (Türktaş, 2012: 313). Köstebeğin yer altında yaşaması da yardımsever olmamasına bağlanır. Yaylada yün kırkan çoban, yanlarına yaklaşmakta olan dilenciği görünce bir şey vermemek için yünlerin altına saklanır. Dilenci bunun üzerine iki gözün kör ola, yerin altında dolanasın diye beddua edince köstebeğe dönüşür (Göde, 2010: 98).

Bazı özelliklerin ise hayvanlara ödül olarak verildiğine inanılır. En bilinen örnek kedinin sırtının yere gelmemesiyle ilgili anlatılardır. Hz. Muhammet namazdayken bir yılanın

onu zehirleyeceğini anlayan kedi, yılanı ağzına almış ve dışarı atmış. Namazdan sonra Hz. Muhammet kedinin sırtını sıvazlayarak “Yargının yere gelmesin.” diye dua etmiş (Önal, 2005: 145). Aynı efsane Burdur’da (Acar, 2013: 167), Denizli’de (Türktaş, 2012: 320) ve Isparta’da (Göde, 2010: 96) anlatılır.

Bu tür efsanelerde hayvanların farklı ve ilginç olan, hayret uyandıran özelliklere sahip olmalarını, mucize yetkisine sahip peygamberlere bağlama ve inandırma devreye girer. Dinî unsurlar ve estetik yaratmalar birleştirilerek inandırıcılık artırılır.

3.2. Bitkilerin Belirgin Özellikleri:

Tıpkı hayvanlarda olduğu gibi bitkilerinde en belirgin özelliklere daha sonra sahip olduklarına dair inanışlar vardır. Örneğin incirle ilgili anlatılan efsanede Âdem ve Havva cennetten kovulup dünyaya gönderildiklerinde edep yerlerini örtmeleri için incir ağacının yaprak verdiği aktarılır. Bunun üzerine “senin ömrün uzun, meyven tatlı olsun, kullar hep yesin doysun” diye dua etmişler. O zamandan beri incirin ömrü uzun, meyvesi çok tatlıymış (Türktaş, 2012: 262).

Tütünün kötü kokması ilginç bir olayla ilişkilendirilir. Tütün çok eski zamanlarda cennette çok güzel kokan bir çiçekmiş. Herkes onu koklamak istemiş. Bu ilgi şeytani çok kıskandırmış. Tütünün dibine idrarını yapmış. İdrarının kokusu ve içindeki zararlı maddelerin tamamı tütüne geçmiş. O zamandan beri hem çok pis kokar hem de içenlere büyük zarar verir (Türktaş, 2012: 265).

Kavak ağacının sallanması ile ilgili efsanede beddua aldığı anlatılır. Fatma anamız acı çektiği bir gün sırtını kavak ağacına dayamış. Kavak ağacı hengâmeli bir şekilde sallanıyor. Bunun üzerine Fatma anamız dünya var olduğu sürece senin inlemen, sallanman eksik olmaz diye beddua etmiş (Osan, 2006: 70).

4. Ses Benzerliğine Bağlı Yaratmalarda Estetik:

Bu tür efsanelerde şehirlerin, coğrafi şekillerin bazı hayvanların bu adları alması, ses benzerliğiyle ilişki kurularak bir olaya bağlanır. Bu efsaneleri iki yönlü düşünmek gerekir. Söz konusu yerlerin bu adları alması bu efsanelerden sonra olabileceği gibi bu adlara sahip oldukları için bu efsanelerde uyarlanmış olabilir.

4.1. Şehirlerin Adlandırılması:

Ses benzerliğine bağlı yaratmalar en çok şehir adlarıyla ilgili efsanelerde görülür. Burdur’un kurulmasıyla ilgi anlatılan efsanede Konya tahtında oturan Selçuklu sultanına rüyasında nur yüzlü aksakallı Türkmen kocası güneybatıyı işaret ederek “Er geç bu toprakların

tamamı senindir. Atını güneybatıya sür. Sana dur deninceye dek ilerle.” dediği aktarılır. Sultan yola çıkar. Bir vadide ilerlerken bir ses “Burada dur” diye haykırır. Bu yere şehri kurar (Acar, 2013: 175). Burdur’un ilçesi hakkında da efsaneler anlatılır. Burdur’un Ağlasun ilçesi ile ilgili anlatılan efsanede, Büyük İskender’in şehri fethetmek için uzun uğraşlar verdiği aktarılır. Şehri fetheder ama en çok sevdiği komutanı ölür. İskender’in annesi askerlere oğlunu sorar. Onlar da komutanı için ağladığını söylerler. Büyük İskender’in annesi de önemli olan şehri almasaydı. Ağlarsa “ağlasın” der. Bu sözden sonra buranın adı ”Ağlasun” olarak kalır (Acar, 2013: 179).

Denizli’nin bu isme sahip olması, ses benzerliği taşıyan bir bedduaaya bağlanır. Denizli’nin bulunduğu yerin daha önce deniz olduğuna inanılır. Geçimini balıkçılıkla kazanan bir aile varmış. Balıkçı çocuk bir gün avlanırken boğulmuş. Anası “Üstün dağ taş, altın ataş olası deniz. Ataşla taş arasında kalasın deniz. Senin yüreğin benim gibi yansın, dumanın çıksın, suyun kaynasın” şeklinde beddua eder. Koca deniz yerin dibine çekilivermiş. Altı ateş, üstü taş olmuş. Yer yer sıcak sular kaynamaya, buharlar çıkmaya başlamış. Buraya kurulan şehre de bundan dolayı “Denizli” demişler (Türktaş, 2012: 235).

Muğla’nın bu adı alması yine ses benzerliğine bağlanır. Kanuni Rodos’a giderken Muğla’da “Mola” verelim demiş. Bundan sonra buranın adı Muğla olmuş (Önal, 2005: 196). Dalaman hakkında da efsaneler anlatılır. Bir ağanın hayvanları suya kapılınca çobana dalıp çıkarmasını söyler. Çoban, “dalaman” der. Ağa tekrar dal der. Dal, dalaman derken çoban orada boğulur (Önal, 2005: 200).

Atkuyruksallamaz ile Çiçek Baba dağı bir mücadeleye girişirler. Atkuyruksallamaz bir top atar ama Çiçek Baba dağına yetiştiremez. Çiçek Bağa dağının attığı top ise diğer dağı yarısına kadar yıkar. Bunun üzerine “sen” benden “dırızım” yani büyüsun diyince dağın adı “Sandraz” olur (Önal, 2005: 191).

4.2. Coğrafi Şekillerin Adlandırılması:

Dağların, göllerin adlandırılması veya oluşumuyla ilgili ses benzerliğinden hareketle çeşitli efsaneler anlatılır. Örneğin Denizli ile Çal ilçesi arasında Çökelez adında büyükçe bir dağ vardır. Yörüklerin bu bölgeye ilk geldiği zamanlarda kendisine bir yurt tutacak bir yer arayan Yörük Bey’i, dağın olduğu yere gelince burayı çok beğenmiş ve oğlu İlyas’a “Çök oğlum İlyas, burası bizim olsun demiş.” İşte o zamandan beri bu dağa “Çökelez” denir olmuş (Türktaş, 2012: 248).

Antalya’da Durdağı ile ilgili anlatılan efsanede keramet motifi ön plana çıkar. Abdal Musa, Çataltepe’de Alanya Beyi’nin yaktığı ateşe girmesi için davet edilir. O da “Beni seven

peşimden gelsin der. Müritlerden başka, dağ ve taş da yürür. Bunun üzerine Abdal Musa, sırtını dağa verir: Dur der ve dağ durur. Bu dağın adı Durdağı kalır (Tekin, 2003: 28).

Hakkında efsaneler anlatılan bir diğer dağ, Eğirdir Gölü ile Beyşehir gölü arasında kalan Anamas Dağıdır. Efsaneye göre adamın biri çocukluğundan beri annesinin de zorlamasıyla hırsızlığı kendine âdet edinmiştir. Nihayetinde yakalanır ve idam edilmeye götürülür. O sırada Allah'a yalvarmaya başlar; "Ya Rabbim, benim günahım olmadığını bilirsin. Ben masum bir çocukken anamın zoru ile bu yollara düştüm. Ya rabim beni asma anamı as". Bunu duyan yetkililer adamı affederler. Eşkivalık yaptığı dağa da bu söylemden sonra Anamas denilmeye başlanır (Sakaoğlu, 2003a: 107-108).

Isparta'da Eğirdir gölünün oluşumuyla ilgili yine ses benzerliğini esas alarak anlatılan efsaneler vardır. Oğlu ile ava çıkan Türkmen Beyi'nin bir geyiğe attığı okun kayaya saplanması sonucu, okun saplandığı yerden sular fişkirir. Sular sele dönüşür. Sel, beyin oğlunu da önüne katar. Çadının önünde yün eğirmekte olan kadın bütün bu olanlara aldırılmayınca bey de karısına "Sen ağır dur, çocuk sele kapıldı." der. Bu söz zamanla Eğirdir olur (Göde, 2010: 106).

4.3. Hayvanların Adlandırılması:

Halk, kumruların ve guguk kuşlarının çıkardıkları seslerden hareketle bu kuşların daha önce insan olduklarına ve duaları sonucunda bu kuşlara dönüştüklerine inanır. Guguk kuşlarının sesleri ağlamalıdır. Üvey anneleriyle yaşayan iki küçük kardeş, oyun sırasında yerde duran yağ devirirler. Üvey anneleri kızınca biz dökmedik, o döküldü, kim döktü, ben dökmedim, guguk guguk diye ağlaşırlar. Çocuklardan biri "Ya rabbim, bizi kurtar ya kuş et, ya taş" deyince kuşa dönüşürler (Acar, 2013: 159).

Başka bir örnekte çocukların anneleri ölünce babaları başka bir kadınla evlenir. Çocuklar üvey annelerinden korkarlarmış. Bir gün yağ küpünü devirince korkularından Allah'a kuş olmaları için yalvarmaya başlarlar. Allah da dualarını kabul edip onları kumruya çevirir. O günden sonra da kumrular guguk guguk yağ döktük diye öterler (Önal, 2005: 124).

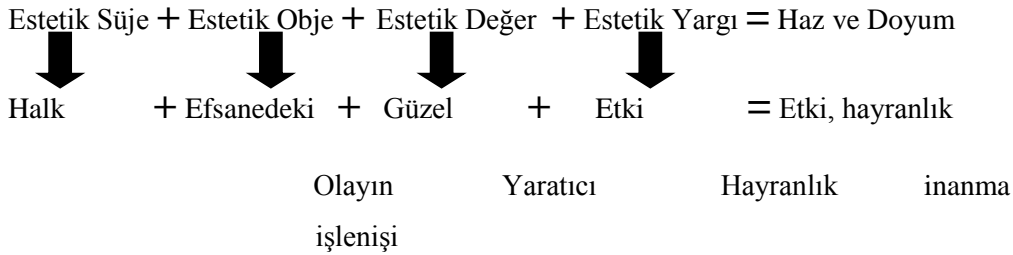
Sonuç:

Bütün anlatılardaki en temel estetik kaygı sözü güzel söyleme endişesinden kaynaklanır. Bu durum sözlü anlatılarda biraz daha fazladır. Anlatıcının dinleyici üzerinde etki sağlayabilmesi ve iz bırakabilmesi için mutlaka sözü güzel söylemesi gerekir. Bu düşünce çerçevesinde elbette kişi kendisine has estetik bir üslup ve söylem gerçekleştirme gayreti taşıyacaktır.

Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan efsanelerin Türk halk anlatmaları arasında

mühim bir yeri vardır. Efsane dünyasının kapısını aralayan bir araştırmacı kendisini dünyanın en göz alıcı renkleriyle boyanmış bir tabloyla karşı karşıya bulur (Sakaoğlu, 2009: 39). İnandırıcılık vasfı olan, şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma özellikleri barındıran, belli bir şekli olmayan, kısa ve konuşma diline yer veren efsanelerin gerçek olduğuna inanılır.

Teke yöresi, Yörüklerin-Türkmenlerin yoğun yaşadığı bir bölgedir. Türkmenlerin göç yoluyla getirdikleri kültürel malzeme ve bu bölgedeki bazı din ulularının etkisi bir araya gelerek Teke yöresindeki efsane geleneğini besler. Bu efsaneler incelendiğinde hem göç yoluyla getirilen birçok unsurun hem de Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasıyla ilgili birçok unsurun bir arada olduğu görülür. Bu efsaneler, halkın hayal dünyası ve estetik kaygısıyla yaratılmışlardır. Belirli şahıslar, mekânlar, olaylar, hayvanlar hakkında görsel, belirgin özellik ve ses benzerliklerden faydalanılarak oluşturulan bu efsanelerin yaratılmasında halk estetiği ön plana çıkar. Halk, efsanelerin yapısı içinde bulunan olay ve olgular örgüsünü estetik kaygılarla birlikte yaratır. Efsaneler yaratılma süreçlerindeki sanat anlayışı göz önünde bulundurulduğunda birer estetik objedirler. Estetik fenomeni oluşturan unsurlar efsane için şöyle bir tablo oluştururlar:

Teke yöresinde anlatılan efsaneler, yaratılma süreçlerindeki estetik aracılığıyla belirli öğretilerin kazandırılabilmesi için etki ve gerginlik faktörlerini kullanarak, istenilen davranışların kazandırılmasını sağlar ve inancı, kültürel kimliği beslerler.

Kaynaklar:

- ACAR, H. (2013). *Burdur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYVAZOĞLU, B. (2000). İlmü'l- Cemâl. *İslam Ansiklopedisi*, 22, 146-148.
- BASCOM, W. R. (2006). Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar. (çev. R. Nur Aktaş vd.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, (Editörler M. Öcal OĞUZ, vd.), Ankara: Geleneksel Yayınları, 113-133.
- BORATAV, P. N. (1974). Türk Efsaneleri. *Folklor Doğru*, Sayı 35, 12-19.
- _____. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- EKİCİ, M. (2004). Halk Bilimi Çalışmalarında Üçüncü Boyut. *TÜBAR*, XVI, 13-20.
- ERGUN, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I*. Ankara: TDK Yayınları.

- GÖDE, H. A. (2010). *Isparta Efsaneleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- GÜZEL, A. (2009). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- LUTHI, M. (2006). Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı. (çev. Sevgül Sönmez). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I.* (Editörler M. Öcal OĞUZ vd.) Ankara: Geleneksel Yayınları, 220-222.
- MORAN, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OSAN, M. (2006). *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖNAL, M. N. (2005). *Muğla Efsaneleri*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÖZENSEL, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- ROHRICH, L. (2006). *Halk Anlatısı Araştırmasında Anlam Arayışı. Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I.* (Editörler M. Öcal OĞUZ vd.) Ankara: Geleneksel Yayınları, 153-162.
- SAKAOĞLU, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- _____. (2003a). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____. (2003b). *101 Türk Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____. (2009). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Bilge. (1985). *Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TANYU, H. (1987). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara.
- TEKİN, H. (2003). *Antalya Bölgesi Efsaneleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- TOWNSEND, D. (2002). *Estetiğe Giriş*. (çev. Sabri BÜYÜKDÜVENCİ). İstanbul: İmge Kitabevi.
- TUNALI, İ. (2001). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TURAL, S. (2000). Roman Teorisi Üzerine Düşünceler. *Türk Yurdu, Türk Romanı Özel Sayısı*, 20, 153-154.
- TÜRKTAS, M. M. (2012). *Denizli Efsaneleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WELLEK, R. (1993). *Edebiyat Teorisi*. (çev. Ömer Faruk HUYUGÜZEL). İzmir: Akademi Kitabevi
- YETKİN, S. K. (1938). *Estetik*. İstanbul: Devlet Basımevi.